

DEL II

INNENFOR ENKELTE TEMA ER DET SKJEDD EN SPESIELT STOR ENDRING DE SISTE 25 ÅR – ENTEN I MENNESKERETTIGHETS-SITUASJONEN PÅ VERDENSBASIS, I KONVENSJONSVERNET ELLER I DEBATTEN RUNDT MENNESKERETTIGHETER. PÅ ANDRE OMRÅDER HAR KANSKJE MENNESKERETTIGHETSBRUDD FOREKOMMET LENGE, UTEN AT KIRKEN ELLER ANDRE SAMFUNNSAKTØRER I TILSTREKKELIG GRAD HAR TATT SAKENE INN OVER SEG TIDLIGERE.

I DE TOLV FØLGENDE KAPITLENE PRESENTERES NOEN TEMATISKE OMRÅDER HVOR DEN NORSKE KIRKE I DAG UTFORDRES PÅ MÅTER SOM KREVER EN NY REFLEKSJON OVER TEOLOGI OG PRAKSIS.

07

MENNESKERETTIGHETER OG LIV/DØD-SPØRSMÅL

KORT FORTALT: I DE SENERE ÅR HAR SPØRSMÅLET OM HVA RETTEN TIL LIV INNEBÆRER BLITT AKTUALISERT, OG SÆRLIG OM DET FINNES MENNESKERETTLIGE ARGUMENTER FOR Å FORSVARE ABORT OG EUTANASI. MENNESKERETTIGHETENE HAR I ØKENDE GRAD VÆRT BRUKT FOR Å HEVDE RETTEN TIL ABORT, OG MANGE HAR OGSÅ TATT I BRUK ARGUMENTER OM SELVBESTEMMELSE FOR Å FORSVARE EUTANASI. SAMTIDIG ANGÅR RETTEN TIL LIV OGSÅ DISKUSJONEN OM DØDSSTRAFF, OG HVA SOM SKAL ANSES SOM LEGITIM BRUK AV VOLD FRA STATENS SIDE.

Liv/død-spørsmålene – etikk og menneskerettigheter

Noen av de viktigste og meste omdebatterte etiske spørsmålene i vår tid handler om spørsmål i grenselandet mellom liv og død. Abort og eutanasi er to av de viktigste temaene som har skapt stor debatt i de fleste land de siste tiårene. I økende grad har disse spørsmålene også blitt sett i lys av den moderne menneskerettighetsenkningen. Noen ganger kan den etiske og den menneskerettslige tilnærmingen til disse spørsmålene trekke i samme retning; andre ganger kan menneskerettsargumenter peke i en annen retning enn tradisjonelle etiske argumenter. Det er derfor behov for en nærmere drøfting av hvordan spørsmål som abort og eutanasi kan behandles i et menneskerettsperspektiv. Også temaet *dødsstraff*

hører hjemme her; det har en tydelig forankring i den moderne menneskerettighetsdiskursen.

Retten til liv

Retten til liv er en grunnleggende menneskerett. Artikkel 3 i FNs menneskerettighetserklæring slår fast at «enhver har rett til liv, frihet og personlig sikkerhet». I *Europarådets konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter* har artikkel 2 overskriften «Retten til liv». Her slås det fast at retten for enhver til livet skal beskyttes ved lov. Et minimum for at stater skal oppfylle sine forpliktelser, er da å ha et fungerende lovverk mot frarøvelse av liv, og ordninger for å etterforske og straffe drapssaker. I forlengelsen av dette er staten forpliktet til å ha politistyrker og andre enheter som kan opprettholde loven på en god måte.

Men retten til liv kan også forstås videre, og FNs Menneskerettighetskomité advarer på et tidspunkt mot at retten forstås for snevert. De understreker at retten til liv krever aktive tiltak fra statens side, for eksempel i innsats mot spedbarnsdødelighet og mot epidemier.⁴⁴ Slik henger retten til liv nøye sammen med retten til helse og tilgang til helsetjenester. Det innebærer naturlig nok ikke en beskyttelse mot sykdom eller alderdom eller død. Men stater skal legge til rette for grunnleggende tilbud som kan underbygge retten til liv og høyne forventet levealder (se også kapittel 10 om menneskerettigheter og fattigdom).

Dødsstraff og statens bruk av vold

Retten til liv regnes ikke som ufravikelig, det vil si at den i visse situasjoner kan settes til side. Da menneskerettighetene

[44] FNs Menneskerettighetskomité, General Comment 6 (1982), para. 1, 5.

ble utformet rett etter andre verdenskrig, var dødsstraff lovlig i mange land, og menneskerettighetskonvensjonene gjenspeiler dette. I dette spørsmålet har jussen flyttet seg i takt med sterke bevegelser for å avskaffe dødsstraff. Særlig innenfor Europa har arbeidet mot dødsstraff ført til innskjerper, blant annet gjennom to tilleggsprotokoller til EMK som tar sikte på å forby dødsstraff.⁴⁵

Amnesty International og en rekke andre sivilsamfunnsorganisasjoner arbeider for å totalforby dødsstraff. For Den norske kirke skulle argumentasjonen være gjenkjennbar: En persons menneskeverd ligger fast uavhengig av hva vedkommende har gjort. Et liv har uendelig verdi. Dødsstraff forklares ofte med behovet for hevn og gjengjeldelse, men har ikke vist å ha noen preventiv effekt. Dødsstraff blir da å anse som overlagt drap fra statens side og et ugjenkallelig brudd på menneskets rett til liv.

NOEN AV DE VIKTIGSTE OG MESTE OM- DEBATTERTE ETISKE SPØRSMÅLENE I VÅR TID HANDLER OM SPØRSMÅL I GRENSELANDET MELLOM LIV OG DØD.

Andre situasjoner hvor konvensjonene åpner for at retten til liv kan fravikes gjelder «for å forsvare en person mot ulovlig vold», «for å foreta en lovlig pågripelse eller for å hindre en person som holdes i lovlig forvaring i å flykte», eller for «å slå ned opptøyer eller opprør på lovlig måte» (fra den Europeiske Menneskerettighetskonvensjonen, art.2). Dette springer ut fra statens maktmonopol og plikt til å beskytte sine borgere mot voldsbruk. For eksempel kan et individs liv tas i en gisselsituasjon, for å (forsøke å) hindre at uskyldige menneskers liv går tapt. Samtidig kan statens utøvelse av voldsrett gå fryktelig galt og føre til tap av liv i situasjoner hvor det ikke kan sies å være forholdsmessig nødvendig, eller hvor feil informasjon ligger til grunn for aksjoner. Kampen mot terrorisme har gjort denne problemstillingen enda tydeligere.

Retten til liv og abort

En diskusjon som kan være relevant for spørsmål om abort i et menneskerettsperspektiv, er om det ufødte liv forstås som subjekt for retten til liv eller ikke. Det vanligste synet er at retten til liv gjelder fra og med fødselen, og at menneskerettighetserklæringen og Europakonvensjonen derfor ikke kan anvendes som argument mot abort. Den amerikanske menneskerettighetskonvensjonen (for det amerikanske kontinent) er den eneste internasjonale konvensjonen som eksplisitt slår fast hva den regner som starten av livet: «[Retten til liv] skal beskyttes ved lov, som regel fra unnfangelsesøyeblikket» (art. 4.1, vår oversettelse).

I nyere tid har menneskerettighetene i økende grad blitt brukt for å hevde kvinnens rett til selvbestemt abort. Muligheten for å få utført lovlig og trygg abort i eget samfunn sees i sammenheng med kvinner og unge jenters rett til et verdig liv, og til autonomi og selvbestemmelse. Samtidig er kvinners autonomi også viktig for å få ned tallet på uønskede svangerskap (se også kapittel 14, om seksuell og reproduktiv helse).

Spørsmålet om uønskede svangerskap og abort kan ikke løses bare gjennom henvisninger til menneskerettighetene. Dypest sett er det et etisk spørsmål som reiser alvorlige dilemmaer – og der hensynet til vern om menneskelivet i alle dets faser, fra befruktningen av, må avveies i forhold til situasjonen for den gravide kvinnen og hennes familie. Noen ganger dreier abort seg om en konflikt mellom fosterets liv og morens liv og helse, og da blir både de menneskerettslige og etiske sidene ved spørsmålet satt på spissen. Kirken må være med på å holde levende en etisk refleksjon om hvordan vi best kan ivareta respekten for både for det fødte og for det ufødte liv, samtidig som den tar rettighetsdimensjonen på alvor.

Eutanasi og menneskerettigheter

Det samme gjelder spørsmål om eutanasi eller aktiv dødshjelp. Også her kan det se ut som om menneskerettighetstekstene ikke kan gi noe fullgodt svar på utfordringene, selv om Europakonvensjonens strenge begrensninger når det gjelder unntak fra retten til liv neppe vil anerkjenne aktiv dødshjelp som et legitimt unntak. Det finnes i nyere tid eksempler på rettssaker der

[45] Se Njål Høstmælingen, *Hva er menneskerettigheter*, Oslo: Universitetsforlaget 2010, s.32f.

mennesker har gått til sak for å få rett til selvvalgt livsavslutning, og i enkelte land, særlig Nederland, har lovgivningen beveget seg langt i retning av å tillate selvvalgt livsavslutning. I Norge er eutanasi ikke lovlig.

ENHVER HAR RETT TIL LIV, FRIHET OG PERSONLIG
SIKKERHET. DET FORUTSETTES AT HVERT
MENNESKE HAR EN IBOENDE VERDIGHET
UANSETT PSYKISK ELLER FYSISK TILSTAND.

For Den norske kirke er eutanasi først og fremst et spørsmål som må vurderes i lys av kristen etikk og en kristen forståelse av menneskeverdet og livets ukrenkelighet. Kirkemøtet hadde i 1998 eutanasi som sak (sak 13), og tok blant annet opp retten til et verdig liv og retten til en verdig død. De gjorde seg også noen refleksjoner rundt rettighetsperspektivene:

FNs verdenserklæring om menneskerettigheter slår fast at: «Enhver har rett til liv, frihet og personlig sikkerhet» og forutsetter at hvert menneske har en «iboende verdighet» uansett psykisk eller fysisk tilstand».(...) Det er samfunnets plikt å beskytte borgerne mot undergraving av denne grunnleggende rett. På humanistisk grunnlag, er det viktig å fastholde menneskelivets prinsipielle absolutte og uanfektbare verdi.

UTFORDRINGER FOR DEN NORSKE KIRKE:

Hvordan snakker vi om de vanskelige avveininger som ligger bak et ønske om abort – uten å gå på akkord med en forståelse av menneskelivets ukrenkelighet?

Hva er Den norske kirkes bidrag til den offentlige samtalen om livets slutt?

Hvordan kan Den norske kirke aktivt engasjere seg i kampen mot dødsstraff i internasjonal sammenheng?